8. Verdwijnend erfgoed

Uit Rudolf Dekker, *Roofbouw in Oud-Zuid. Bouwpraktijk en politiek in Amsterdam* (Panchaud 2018) ISBN 978-90-826730-3-6, p. 69-75.

In de jaren 1970 werd besloten om de Rozenkranskerk in de Jacob Obrechtstraat te slopen. De kerk werd tussen 1908 en 1911 gebouwd naar een ontwerp van Jos Cuypers en Jan Stuyt. De parochie wilde het terrein verkopen aan een project-ontwikkelaar. Er kwamen protesten uit de buurt en na tien jaar actievoeren en procederen tot aan de Hoge Raad werd deze neo-byzantijnse schepping gered van de slopershamer. Tegenwoordig wordt de kerk vol trots gepresenteerd op de gemeentelijke website 'amsterdam.nl'. De twee torens van de kerk pronken op de omslag van de wijkkrant. Het bijbehorende schoolgebouw in de Banstraat werd wel gesloopt. Daar staat nu een zwartgallig flatgebouw met appartementen die per stuk een paar miljoen euro kosten. Ook het Zuiderbad, in 1897 gebouwd tegenover het Rijksmuseum, moest eraan geloven. De Gemeente wilde het gebouw afbreken. Om dat te voorkomen werd in 1979 de Stichting Vrienden en Vriendinnen van het Zuiderbad opgericht die actie ging voeren. Uiteindelijk besloot de gemeenteraad het zwembad open te houden. In 1995 waren er opnieuw problemen. De Gemeente wilde weer van het gebouw af om er na de sloop een hotel te laten bouwen. Dat zou namelijk goed aansluiten bij de hotels die om de hoek werden gebouwd op de Hobbemakade. Weer was er voldoende druk vanuit de buurt om het prachtige gebouw te redden.

In de jaren 1980 besloot de Gemeente dat het Olympisch Stadion gesloopt moest worden. De hele bevolking van Amsterdam protesteerde en er kwam een reddings-actie. Duizenden Amsterdammers kochten symbolisch een steen van het stadion. Dankzij dit burgerinitiatief werd het stadion gered. Het werd een Rijksmonument en het ligt nu binnen het sinds 2018 beschermde Plan Zuid van Berlage.

De tijd dat er geluisterd werd naar buurtbewoners is in de eenentwintigste eeuw echter voorbij. Amsterdam is in de greep van het ultrakapitalisme gekomen en heeft zich compleet uitgeleverd aan projectontwikkelaars, speculanten en investeerders. Besluiten worden tegenwoordig zo snel doorgedrukt dat de buurt geen tijd heeft om een tegenactie te organiseren. Een paar jaar geleden besloot de Gemeente dat

de befaamde Valeriuskliniek gesloopt moest worden, waardoor een beeldbepalend gebouw aan het Valeriusplein is verdwenen. Het gebouw stond notabene pal naast een beschermd Rijksmonument, het voormalig laboratorium van de Vrije Universiteit, terwijl dit plein nog vier andere Rijksmonumenten telt. De harmonie van het Valeriusplein, dat via de onderdoorgang van het Amsterdams Lyceum de toegang tot Plan Zuid vormt, is nu voorgoed doorbroken. Het Stadsdeel wilde niet meewerken aan andere plannen, een museum of een school en zelfs niet aan het bouwen van appartementen binnen het monumentale gebouw. Het is in zo'n situatie voor een projectontwikkelaar prettig als tijdens een periode van leegstand vandalen alvast koperen leidingen, ijzerwerk, ornamenten en glas-in-loodramen kapot maken of stelen.

De sloopvergunning werd afgegeven en het imposante gebouw werd snel afgebroken. Het Stadsdeel wilde de buurtbewoners geen kans te geven om te protesteren. Het had de lessen uit het verleden geleerd: als je iets wil afbreken, moet je dat snel en doortastend doen. Inmiddels is hier het diepste gat in de bodem van Oud-Zuid gegraven voor het onvermijdelijke ondergrondse zwembad en een grote parkeergarage. In de nieuwbouw komen uiterst exclusieve appartementen, waarvan de prijzen in de miljoenen euro's zullen lopen. In de pers werd erover bericht:

> 'In Amsterdam is de sloop van de historische Valeriuskliniek van architect A. Ingwersen begonnen. De ontwikkelaar, De Jong Groep uit Amsterdam, wil op het terrein een modern gebouw met luxe appartementen terugbouwen. Voor historische details, zoals een monumentaal glas-in-lood raam van de Zwolse kunstenaar Matthieu Wiegman, dat het gebouw in 1938 moest bekronen, is geen plek. Naar eigen zeggen omdat het kunstwerk 'niet transparant is, niet blij-makend'. Erfgoedvereniging Heemschut is echter een andere mening toegedaan. Zij is van mening dat het verdwijnen van het glas-in-lood een enorm verlies betekent voor de Nederlandse glas-in-loodkunst. Een andere locatie is, vanwege de omvang lastig. Herplaatsing behoudt het topstuk voor de stad Amsterdam en zou de appartementen juist een uniek karakter meegeven. Het is onbegrijpelijk dat een vergunning is verleend zonder dat daarbij een oplossing voor het raam is meegenomen. Het raam, dat inmiddels is verwijderd en zich nu in handen van de ontwikkelaar bevindt, is nu vogelvrij.'

De projectontwikkelaar begreep niets van de ophef: 'Ik heb hiervoor toestemming gekregen van de stad en alle vergunningen in handen. Het kunstwerk hebben we ongeveer een jaar geleden uit het pand gehaald. Het raam ging kapot. Kleinere ramen aan de zijkant zijn in zijn geheel gestolen, evenals de krukstaven die het werk overeind hielden. Wat over is ligt bij onze aannemer.' De sloop van de Valeriuskliniek is zelfs voor Amsterdamse begrippen een daad van ongekende cultuurbarbarij. Stadsdeel Zuid is hiervoor verantwoordelijk, met name het Dagelijks Bestuur. In 2018 wil niemand meer dat de Obrechtkerk, het Zuiderbad of het Olympisch Stadion alsnog gesloopt worden, maar kennelijk heeft in Amsterdam het behoud van bedreigd cultureel erfgoed tegenwoordig geen enkele prioriteit meer. Het grote geld heeft de stad en haar bestuurders overgenomen.

Het eigen karakter van Oud-Zuid is door de huidige bouwwoede in hoog tempo aan het verdwijnen. Karakteristieke gebouwen worden genadeloos gesloopt. Een voorbeeld: De eigenaren hebben vergunningen aangevraagd om een monumentaal pand aan de Jan van Goyenkade te slopen en huizen in de Emmastraat en de De Lairessestraat te verhogen. Op de website van de Gemeente staat bij de FAQ's: 'Vraag: Ik wil (een deel van) een pand slopen. Heb ik een vergunning nodig of moet ik een sloopmelding doen? Antwoord: Als u een gebouw of een deel daarvan wilt slopen, dan is een sloopmelding meestal voldoende. In sommige gevallen hebt u een omgevingsvergunning voor slopen nodig.' Op die manier wordt slopen aangemoedigd. Er wordt in heel Amsterdam steeds meer gesloopt. Het aantal sloopmeldingen bedroeg in 2016 2.337 en in 2017 liep dat op tot 3.6.13.

De gevels van woonhuizen in Oud-Zuid zijn al op grote schaal aangetast. Een voorbeeld is te vinden in de Emmastraat. Bij de herfundering in 2016 kwam er een grote verticale scheur in de gevel. Dit werd verhuld door blauw hardsteen tegen de gevel te plakken. Een buurtgenoot meldde dit bij de Afdeling Handhaving. Dit antwoord volgde:

> 'Middels deze email wil ik u informeren inzake de verandering van de voorgevel op het adres Emmastraat 29. Tegen deze wijziging is een handhavingstraject gestart waarvan uiteindelijk is afgezien, doordat bij verwijdering van de natuurstenen beplating de mogelijke beschadiging van de originele gevelstenen te groot was. Ik hoop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd. Met vriendelijke groet, E. Jacobs, Senior Handhaver Bouw en Gebruik.'

Op vergelijkbare wijze worden honderden gevels in Oud-Zuid aangetast. Voor het verwijderen van glas-in-lood wordt gewoon toestemming gegeven, vaak achteraf, want de aannemer weet dat de Gemeente alsnog met een vergunning afkomt. Het karakteristieke oude vensterglas dat hoort bij huizen uit 1900 wordt systematisch vervangen door modern, reflecterend glas. Kozijnen worden vervangen en schuiframen worden klapramen. Allemaal relatief kleine ingrepen, maar bij elkaar opgeteld krijgt een gevel zo een heel ander karakter. Zeker als er in het trottoir een brede wolfskuil voor de kelder wordt gemaakt, waarbij het trottoir, de publieke ruimte, smaller wordt. Verder komen er steeds meer rolluiken voor de ramen in Oud-Zuid. Een optoppertje op het dak is meestal zichtbaar vanaf de straat en tast daardoor eveneens de aanblik van de voorgevel aan. Met de achtergevels mag iedereen nog altijd doen wat hij wil. Van de door de Gemeente zo bejubelde 'schoonheid van Amsterdam' blijft op die manier weinig over. Er worden in tuinen zelfs compleet nieuwe huizen gebouwd. Een voorbeeld is te vinden in de Alexander Boersstraat, waar een oude garage, typerend voor deze buurt, werd afgebroken en tuinen en groen plaats maakten voor een huis van twee verdiepingen met daar bovenop een dakterras. Dit vlak bij twee beschermde monumenten. Het nieuwe huis is opgetrokken in Ikea-stijl en doet afbreuk aan het karakter van de buurt. Het is niet te geloven dat de Welstandscommissie hiervoor toestemming heeft verleend.

Amsterdam kent drie niveaus van bescherming van stedelijk erfgoed, aangeduid als orde 1, 2 en 3. Orde 1 houdt in dat een pand staat op de lijst van Rijks- of Gemeente-monumenten. Deze status biedt de meeste bescherming. Orde 2 wil zeggen dat de gevel beschermd is, maar achter de façade alle vrijheid voor verbouw bestaat. Orde 3 wil alleen zeggen dat een huis van belang is, maar biedt nauwelijks bescherming tegen sloop of totale verbouw. Als er een gebouw in Oud-Zuid beschermd wordt, gebeurt dat meestal op initiatief van het Rijk. In de Van Eeghenstraat staan negen Rijksmonumenten, waaronder een paar huizen met prachtige tegeltableaus in Jugendstil. Er staan in deze straat bovendien tien andere huizen op de gemeentelijke monumentenlijst. Ondertussen staat de Gemeente toe dat in deze straat ruim veertig huizen (van de minder dan 200 die de straat telt) thans op grove wijze verbouwd worden of daarvoor op de nominatie staan. De Van Eeghenstraat is de meest bedreigde monumentale straat van Amsterdam. Een aantal huizen waar kantoren van de Postcode Loterij gevestigd waren, is onlangs verkocht. Wat ermee gaat gebeuren laat zich raden. Een straatbewoner berichtte over

de gang van zaken in deze straat:

'De panden links en rechts van een straatgenoot, zijn aangekocht door ondernemers vernam ik vandaag van hem, dat er voor dit huis vijf miljoen euro geboden was. Dat werd geweigerd en deze straatgenoot wordt nu op diverse manieren onder druk gezet door de ondernemers. Binnenkort worden de buurpanden verbouwd tot appartementen. Ik heb het zojuist gehoord. Ik kreeg er een unheimisch gevoel bij.'

De geschiedenis van de aantasting van de Van Eeghenstraat gaat terug tot de jaren 1990, toen de stad vergunning gaf om veel huizen in deze straat om te bouwen tot kantoren. Toen werden al de prachtige fin-de-siècle interieurs uit de huizen gesloopt. In de jaren 1990 waren kantoren profijtelijker dan woningen, en werd dat door de Gemeente bevorderd door er vergunningen voor af te geven. Twintig jaar later worden die kantoren weer tot appartementen voor de superrijken getransformeerd, omdat die op dit moment meer geld opbrengen. En alweer met steun van de Gemeente. Ook de andere straten in Oud-Zuid worden onder aanvoering van het Stadsdeel ontmanteld. In de Cornelis Schuytstraat staan zes Rijksmonumenten, maar hier wordt eveneens op grote schaal gesloopt en verbouwd. De gemeentelijke dienst Monumenten en Archeologie doet zijn best om politici en bestuurders enig cultureel besef bij te brengen. In het 'Gemeentelijk Monumenten Project 2008-2014' worden tientallen huizen in Oud-Zuid beschreven, onder meer in de Van Eeghenstraat (76-78, 114-130, 59-63, 103) en de Van Breestraat (14-18, 71-77). Maar ook deze huizen lijden onder de bouwwoede. Van Breestraat 71 is bijvoorbeeld ernstig verzakt, nadat de buren een kelder hadden laten graven.

Binnen het gebied Amsterdam Oud-Zuid liggen het Museumkwartier en de Concertgebouwbuurt. Ze zijn vernoemd naar twee van de bekendste Rijksmonumenten van Nederland, het Rijksmuseum en het Concertgebouw. De buurten rond deze twee monumenten zijn eveneens gebouwd in de late negentiende eeuw. In het voorstel van het Rijk om Amsterdam Zuid beschermd stadsgezicht te maken, wordt expliciet melding gemaakt van de *'kwalitatief hoogstaande architectuur in beide buurten, ontworpen door de belangrijkste architecten van de negentiende en begin twintigste eeuw'* en wordt benadrukt dat Oud-Zuid *'vrijwel gaaf bewaard is gebleven'*. Het Stadsdeel Zuid weigert tot op heden desondanks hieraan mee te wer-

ken. Die bescherming is er dus nog niet gekomen. De kwalijke gevolgen van dit wanbeleid worden steeds meer zichtbaar.